AUSIÀS MARCH EN EL CONTEXT LITERARI DE LA VALÈNCIA DEL SEGLE XV*

RAFAEL ALEMANY I FERRER
(Universitat d'Alacant.
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana)

El cavaller Ausiàs March (*ca.* 1397-1459), la veu poètica més emblemàtica de les lletres catalanes antigues, viu al regne de València durant els regnats de l'últim rei del casal de Barcelona-Aragó, Martí l'Humà (1396-1410), i dels dos primers de la casa de Trastàmara en la corona aragonesa, Ferran d'Antequera (1412-1416) i Alfons el Magnànim (1416-1458). Cal pensar, doncs, que, per raons cronològiques, la seua carrera literària es desenvolupa íntegrament durant el regnat del Magnànim, al qual serví com a militar en les primeres campanyes mediterrànies que aquest dugué a terme entre 1420 i 1424 (Còrsega, Sardenya, Nàpols, Sicília, Àfrica) i, després, com a falconer reial entre 1425 i 1428, quan Ausiàs ja havia substituït la milícia per l'administració del seu patrimoni feudal a terres valencianes.

* Aquest treball s'inscriu en el marc dels projectes de recerca GV-2431/94 i GV-3110/95 de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

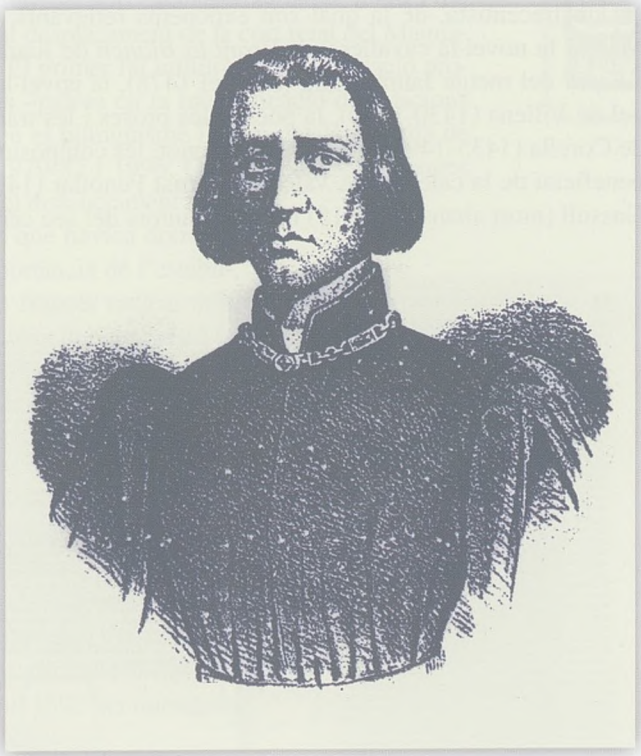

Interpretació romàntica d'Ausiàs March. Dibuix i litografia de Llanta.

Si, atenent els condicionaments historicosocials i les tries esteticoideològiques que aquests determinen, acceptem una divisió de la història de la literatura catalana medieval en tres macroperíodes, el que abraçaria des dels orígens fins a l'inici del regnat de Pere el Cerimoniós, el que correspondria al regnat d'aquest monarca i dels seus dos fills Joan I i Martí l'Humà i el de l'etapa dels Trastàmara, és evident, doncs, que March enceta aquest darrer període, que, per cert, és el més brillant i atractiu de tots tres tant per la qualitat com per la quantitat i diversitat dels textos literaris que s'hi produeixen.

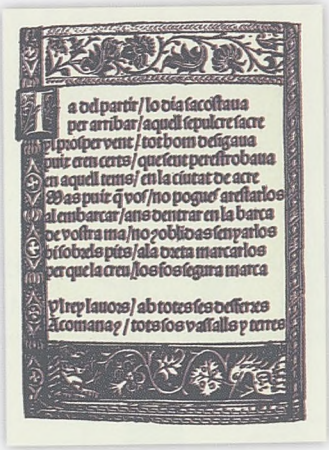

Francesc Eiximenis, *Vida de Jesucrist*, ms. de la Biblioteca Universitària de València, segle XV.

Jaume Roig, *Espill*, ms. de la Biblioteca del Col·legi del Patriarca de València, segle XVI.

Com ja és sabut, l'hegemonia social, econòmica i cultural de l'antiga Corona d'Aragó no sempre va residir en un mateix territori dels molts que la formaven, sinó que, ben al contrari, aquesta va anar canviant en funció de diverses variables històriques. Així doncs, des de la unió dinàstica de Catalunya i Aragó el 1137 fins a la culminació de l'expansió peninsular i mediterrània duta a terme per Jaume II en la transició del segle XIII al XIV, l'hegemonia va correspondre a Catalunya; a les acaballes del XIV, durant el regnat de Joan I, aquesta es desplaça a Aragó i, des de mitjan segle XV fins al darrer terç del XVI, València esdevé el regne hegemònic de la Corona. Aquests canvis –especialment l'últim– hem de posar-los en relació amb l'enfonsament que va patir Catalunya, des de mitjan segle XIV, a causa dels efectes devastadors de la pesta negra, dels conflictes camperols –guerra dels pagesos de remença– i urbans –conflicte de la Biga i la Busca– i, sobretot, de la guerra civil dels temps de Joan II (1462-1472). València, que gaudia d'una situació geoestratègica privilegiada, esdevingué un territori d'acollida d'homes i capitals que fugien de la inestabilitat catalana, la qual cosa exercí un efecte dinamitzador del desenvolupament i de la consolidació integral del regne (Reglà 1975, 43-46).

És aquest marc general el que possibilita l'esplèndida floració literària de la València quatrecentista, de la qual són exponents rellevants, a més de la poesia d'Ausiàs March, la novel·la cavalleresca *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell[1] (1405/11-1465), l'*Espill* del metge Jaume Roig (mort el 1478), la novel·la teològica *Vita Christi* d'Isabel de Villena (1430-1490), la poesia, les proses i les traduccions del teòleg Joan Roís de Corella (1435-1497) i, a un nivell menor, les composicions satíriques i religioses del beneficiat de la catedral de València Bernat Fenollar (1435/40-1516), del noble Jaume Gassull (mort abans del 1515) i d'altres autors del seu cercle[2]. Tot plegat constitueix un

[1] A falta, al meu parer, de proves concloents *a contrario*, preferisc seguir atribuint-li a Martorell l'autoria del *Tirant*, a desgrat d'altres opinions i, en especial, de la proposta recentíssima de Josep Guia (Guia 1996).

[2] Heus-ne ací, ara com ara, les edicions completes més recomanables d'aquestes obres: March 1995 i 1952-59; Martorell 1992; Roig 1929-30; Villena 1916; Roís de Corella 1913; *Cançoner* 1911. Subsidiàriament, podeu veure també, entre d'altres: Roig 1981; Villena 1995; Roís de Corella 1983; *Poesia eròtica* 1982; Fenollar 1988; Gassull 1989. Per a una informació bibliogràfica sobre aquests autors i les seues obres vegeu Alemany 1997.

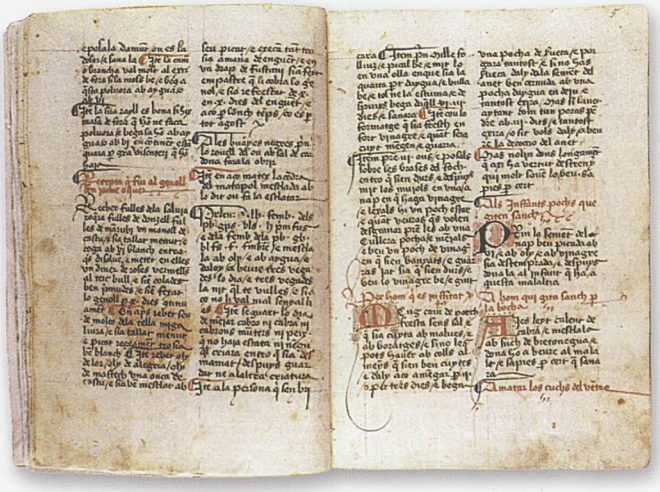

Francesc Eiximenis, *Vida de Jesucrist*, ms. de la Biblioteca Universitària de València, segle XV.

Francesc Eiximenis, *Lo regiment de la cosa pública*, València, Cristófol Cofman, 1499.

esplèndid tapís de relacions personals i literàries (Fuster 1968, 317-390) tal i com es desprén, per exemple, del fet que March fos cunyat de Martorell i estigués relacionat amb Fenollar o amb el pare de Roís de Corella –si és que no ho estigué amb aquest mateix–, que molt possiblement sor Isabel de Villena escrigués la seua *Vita Christi* amb una voluntat de rèplica implícita a l'*Espill* de Jaume Roig (Fuster 1968, 175-212), que infinitat de pàgines del *Tirant* siguen calcs o adaptacions de textos corellians (Miralles 1977-78 i 1991; Garriga 1991; Hauf 1993; Guia 1996), que el mateix Roig participés amb Corella en el certamen poètic marià celebrat a València el 1474 o que –per no fer inacabable la nòmina–, a les acaballes del XV, proliferaren les obres col·laboratives dels autors del cercle de Bernat Fenollar (*Cançoner* 1911; Fenollar 1988).

Però, a més de la configuració de València com a centre principal de l'activitat literària de la Corona, el segle XV suposa altres canvis històrics d'interés per la seua incidència en la formulació dels models literaris de l'època. Ens referim fonamentalment, a l'entronització de la dinastia castellana dels Trastàmara en la confederació catalanoaragonesa, d'ençà del Compromís de Casp (1412), i al desplaçament de la cort reial del Magnànim a Nàpols a partir de 1442. El primer fet influirà en la iberització progressiva de les lletres catalanes –palesa en la intensificació de relacions amb la literatura castellana o en el bilingüisme literari català-castellà de bastants escriptors (Ferrando 1979-82 i 1996; Cocozzella 1987; Ganges 1992)–, que, alhora, implicarà el distanciament paulatí dels models francooccitans que havien dominat fins llavors. Al seu torn, la importància de l'establiment definitiu del rei Alfons a Nàpols radica, més que no pas en l'eventual influència italiana sobre la nostra literatura que se'n va derivar, en la necessitat de crear noves plataformes literàries que aquesta situació va generar, a fi d'omplir el buit produït per l'absència de la cort dels regnes ibèrics de la Corona. No oblidem que, al voltant d'aquesta i sota el seu patronatge, s'havia substanciat, secularment, el més i millor de l'activitat cultural i literària (Badia 1993a): la poesia del trovador àulic Cerverí de Girona, les grans cròniques, un projecte gegantí d'inspiració règia com *Lo Chrestià* d'Eiximenis, el Consistori poètic instituït a Barcelona el 1392 per iniciativa reial... en són mostres eloqüents.

Bernat Fenollar, *Lo procés de les olives*, València, Llop de Roca, 1497.

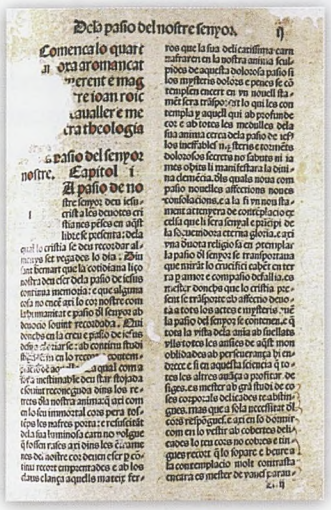

Landolf de Saxònia, *Lo Quart del Cartoixà arromançat per mossén Joan Roís de Corella*, València, Jorge Costilla, 1495.

Per una altra part, des del punt de vista religiós, assistim, a partir de 1429, al restabliment de l'ordre que el Cisma havia quebrat. La nova situació permet alguns canvis en la literatura religiosa: els tractats enciclopèdics de caire eiximenià i els textos d'accent apocalíptic, destinats a la instrucció i l'admonició dels cercles dirigents o de les masses, inicien el declivi alhora que proliferen les obres devotes, destinades a la fortificació d'una vivència interioritzada del sentiment religiós. Això explica el gran èxit de les *vides de Crist*, entre les quals ocupen un lloc especialment rellevant la de sor Isabel de Villena i la versió catalana de la del Cartoixà, Ludolf de Saxónia, feta per Joan Roís de Corella (Hauf 1990).

Si la Corona va desmarcant-se gradualment de la direcció de la vida cultural i literària en català, i si l'estament religiós hi juga només un paper tangencial, és evident que l'estímul social que possibilita l'esplendor literari quatrecentista ha de provenir, fonamentalment, d'altres estaments. Aquests són, sobretot pel que fa a València, la petita noblesa local i el patriciat urbà. Tots dos esdevindran els verdaderes impulsors i sostenidors de la literatura en llengua catalana del segle XV (Fuster 1968, 317-390), la qual, per altra part, es beneficiarà també de les grans possibilitats que s'obrin amb l'establiment de la impremta en aquesta ciutat (Berger 1987; Fuster 1992).

Dins d'aquest marc es produeix a València, precisament, una de les novetats culturals més destacables del quatrecents en relació amb èpoques anteriors: l'aparició de plataformes alternatives tals com les tertúlies literàries, per una part, i els certàmens poètics, per l'altra. Un exponent de les primeres és el cercle poètic de Bernat Fenollar, en el qual s'integren Jaume Gassull, Narcís Vinyoles (Ferrando 1978), Francí de Castellví, Joan Moreno, etc. Tots aquests escriptors es caracteritzen pel conreu d'una poesia fonamentalment –tot i que no exclusiva[3]– satírica, on adquireix un paper notable el tractament burlesc de la matèria eroticosexual (*Cançoner* 1911; *Poesia eròtica* 1982; Fenollar 1988; Martínez-Micó 1989-1990 i 1992), però, sobretot, pel fet de produir la seua obra de manera col·lectiva i col·laborativa: preguntes i respostes, debats, obres escrites entre dues o més persones... esdevenen les grans constants d'aquest cercle literari. Per als autors d'aquests cenacles la poesia ve a ser un exercici social que implica un tipus de vida intel·lectual col·lectiva molt particular; això permet de relacionar-los amb la coetània poesia castellana "de cancionero", tal i com acredita el fet que alguns d'aquests escriptors –Bernat Fenollar, Francesc de Castellví, Lluís Crespí, Miquel Péreç, Joan Vendanxa, Narcís Vinyoles...– estiguen representats en el *Cancionero General* compilat per Hernando del Castillo el 1511 (*Cancionero* 1958). Per una altra part, els certàmens poètics convocats amb motiu de diverses efemèrides religioses, fills, en última instància, dels célebres consistoris trescentistes de Tolosa i Barcelona, proliferen i arrelen al nostre segle

[3] També escriuen obres de caràcter religiós (vegeu Gassull 1989 i Fenollar, en preparació) o composicions amoroses a l'ús.

Ramon Llull, *Llibre d'Evast e Blaquerna*, Joan Jofre, 1521.

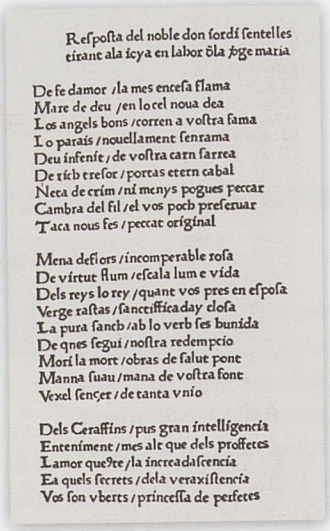

Respostа del noble don fordí ſentelles
eirant ala ſcya en labor ōla ſ̄ge maria

De fe damor /la mes enceſa flama
Mare de deu /en locel noua dea
Los angels bons /corren a voſtra fama
Lo paraís /nouellament ſenrama
Deu infenite /de voſtra carn ſarrea
De rich treſor /portas etern cabal
Neta de crim /ni menys pogues peccar
Cambra del fil /el vos poch preſeruar
Taca nous fes /peccat original

Mena deſiors /incomperable roſa
De virtut flum /eſcala lum e vida
Dels reys lo rey /quant vos pres en eſpoſa
Verge raſtas /ſanctiſſica day cloſa
La pura ſanch /ab lo verb fes bunida
De qnes ſegui /noſtra redempcio
Morí la mort /obras de ſalut pone
Manna ſuau /mana de voſtra fone
Vexel ſençer /de tanta vnio

Dels Ceraffins /pus gran intellígencia
Enteniment /mes alt que dels proffetes
Lamor que?te /la increadaſcencia
Ea quels ſecrets /dela veraxiſtencia
Vos ſon vberts /princeſſa de perfetes

Obres o trobes en llaors de la Verge Maria, València, Lambert Palmart, 1474.

Jaume Gassull, *Lo somni de Joan Joan*, València, Llop de Roca, 1497.

Narcís Vinyoles, *Homilia sobre lo psalm De miserere mei Deus, València*, Nicolau Spindeler, 1499.

XV tant a València com a Barcelona, i acaben tenint una continuïtat més enllà dels límits estrictes de l'època medieval (Ferrando 1983).

Finalment, no podem cloure aquest quadre contextual sense fer referència al notable paper que exerciren sobre la cultura literària de l'època la concepció de l'amor difosa a través de la predicació mendicant i dels corrents mèdics neogalènics. Aquesta concepció suposa el *revival* del vell concepte d'*amor passió* o *amor hereos*, el qual és concebut com una greu malaltia psicosomàtica, d'efectes físics i espirituals sumament perniciosos per a qui la pateix, i, per tant, absolutament rebutjable des de tots els punts de vista (Cantavella 1993). Aquestes teories constitueixen una part importantíssima del *background* cultural que hi ha al darrere de la nostra literatura quatrecentista en general, però, molt particularment, dels discursos sobre l'amor de les poesies d'Ausiàs March, de l'*Espill* de Jaume Roig i de l'obra en vers i en prosa de Joan Roís de Corella.

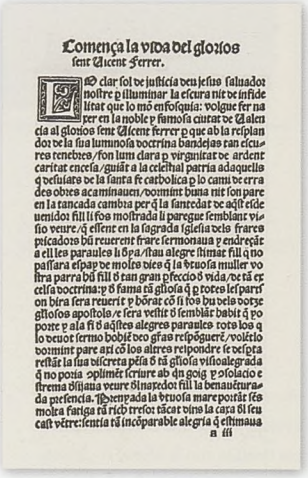

Comença la vida del gloriós sent Vicent Ferrer.

Miquel Peres, *La vida de Sant Vicent Ferrer*, València, Joan Jofre, 1510.

Els perfils que fins ací hem apuntat esdevenen la condició necessària, bé que no pas suficient, per a una comprensió cabal de la literatura catalana del segle XV i, en particular, de la que es produeix a l'antic regne de València. Ens ocuparem, tot seguit, dels trets peculiars que caracteritzen els exponents literaris més paradigmàtics, tot prestant una atenció especial als vasos comunicants que els imbriquen per sota de la diversitat plural de les tries estètiques i conceptuals dels seus discursos respectius.

Si comencem per Ausiàs March, el primer a destacar és que el *corpus* poètic que ens ha deixat, considerat en el seu conjunt i més enllà de la divisió tradicional en cants d'amor, de mort, morals i cant espiritual fixada per Baltasar de Romaní (March 1539), configura un discurs de forta càrrega moral el moll fonamental del qual –els "cants d'amor" i els "cants de mort"– gira al voltant de l'experiència amorosa, les seues contradiccions irresolubles i els patiments de tota mena que se'n deriven per al jo poètic. L'amor humà se'ns presenta com un impossible metafísic, ja que les exigències antitètiques del cos i de l'ànima acaben per fer-lo inviable. Per això, l'amor implica l'autotortura de l'enamorat; un patiment que els trobadors consideraven útil per al perfeccionament ètic, però que March interpreta molt diferentment. Això és així perquè Ausiàs s'aplica a destruir la construcció mental de la *fina amor* i la substitueix per una

altra de caràcter ascètic i moralizant (Badia 1993b, 143-150) que ens evoca les que, des de temps enrere, havien sostingut autors com Marcabrú o Ramon Llull i els mateixos predicadors mendicants, tots ells adversaris de l'amor cortés, i els últims, com ja hem indicat més amunt, principals divulgadors de les concepcions de la teologia cristiana i del neogalenisme mèdic sobre l'*amor hereos*.

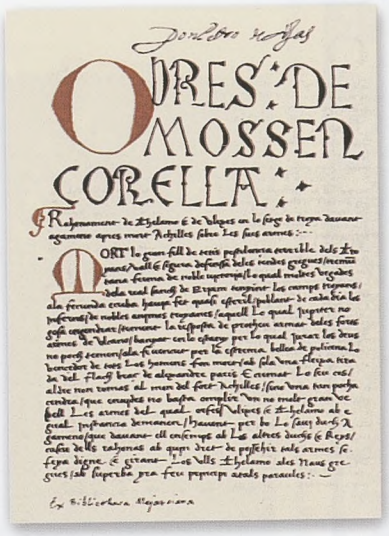
OBRES DE MOSSEN CORELLA

Primer full del ms. de les obres de Joan Roís de Corella, de la Biblioteca de Mayans, Biblioteca Universitària de València, *ca.* 1500.

Però allò més llampant dels plantejaments poètics de March és que fa coincidir, en un únic jo, l'experiència amorosa i la inevitable consciència d'absurditat que aquesta implica: és a dir, el jo poètic marquià, de fet, parteix de posicionaments anàlegs als d'un Marcabrú, d'un Ramon Llull o d'un Vicent Ferrer, però, malgrat això, ni pot ni vol renunciar a l'amor. Hi som, doncs, ben lluny del platonisme cortés que inspira la poesia trobadoresca i posttrobadoresca. El discurs poètic d'Ausiàs es construeix sobre la dialèctica entre el *desideratum* d'un amor concebut com a experiència espiritual plenària i la frustrant realitat d'un amor inexorablement imbricat amb les nocions de sexualitat, de contingència, d'insatisfacció, de patiment i de pecat.

Si la concepció poètica de l'amor en March té poc a veure amb la tradició poètica occitanocatalana precedent, és lògic que Ausiàs trenque també amb el codi expressiu que havia vehiculat aquella per a substituir-lo per una proposta lingüisticoestilística molt peculiar i novedosa (Di Girolamo 1977). Pel que fa a la llengua (Sanchis 1959-62) opta pel català –per bé que el deute amb el lèxic occità siga encara més considerable del que habitualment creem–, un idioma pràcticament alié fins llavors als gèneres poètics però no, en canvi, a aquells altres de caire didacticodoctrinal a través dels quals s'havien transmés universos nocionals anàlegs sobre l'experiència amorosa; i això, sense perjudici, és clar, de la influència general que hi va poder tenir també la progressiva iberització i desoccitanització de la cultura catalana, a la qual ja ens hem referit. Quant a l'opció estilística March forja un llenguatge poètic anticonvencional, personalíssim (Zimmermann 1984), on la presència del registre col·loquial i d'una terminologia filosòfica i naturalista de filiació escolàstica, la duresa i la manca de musicalitat (Llompart 1959), l'obscuritat, els peculiars mecanismes de metaforització i comparació (Zimmermann 1980 i 1991; Archer 1985 i 1996, 147-200), la presència d'una imatgeria poc plàcida –tempestes i naus que perillen, sepulcres, malalts, condemnats a mort...– i, en fi, el patetisme retòric –antítesis, paradoxes, hipèrboles, apòstrofes...– (Cocozzella 1983) tradueixen una cosmovisió negativa, pessimista i poc esperançada. Tanmateix, tots aquest elements innovadors són compatibles amb el deute evident amb la poètica trobadoresca en tot allò que afecta a la versificació, els esquemes estròfics (Ferreres 1981) i l'ús del senyal –és a dir, els elements més externs del *corpus* poètic marquià– i també a una sèrie de tòpics temàtics.

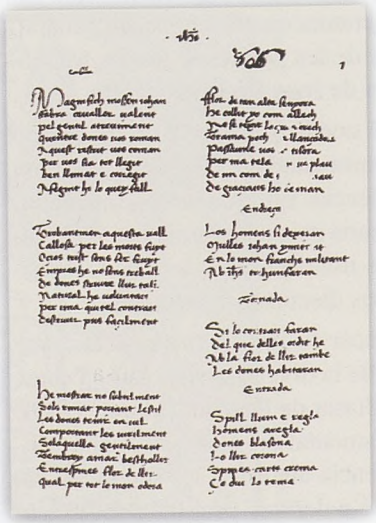

Jaume Roig, *Espill*, ms. de la Biblioteca del Col·legi del Patriarca de València, segle XVI.

Ausiàs revoluciona la poesia del seu temps, però aquesta revolució no es caracteritza precisament per l'acostament a les innovacions poètiques d'encuny petrarquesc que bufaven des d'Itàlia (Lapesa 1948): no res més allunyat de March que la musicalitat del versos de Petrarca i, possiblement, que l'intimisme líric d'aquest, a desgrat de les aparences i de la secular tendència a llegir Ausiàs en clau d'autobiografisme autèntic (Fuster 1968, 249-284; Badia 1991). Certament que hi ha algun punt de contacte entre March i Petrarca en l'actitud de rebuig i d'anhel, alhora, de l'amor que

trobem en les obres respectives, però les poètiques d'aquest dos autors, tot i provenir de la base comuna de la tradició trobadoresca, evolucionen cap a dos resultats tan originals com incompatibles entre ells. Tot el culte a l'ornat retòric que March ens nega obsessivament[4], Petrarca ens l'ofereix perquè, precisament, per a ell, la retòrica forma part indissoluble de la poetització de l'experiència amorosa: la coneguda identificació-confusió de la "laurea" poètica amb el nom de l'estimada ideal, Laura, o la de l'anhel de glòria mundana amb el d'amor –recordem el *Secretum*– en són exemples il·lustratius. Si Petrarca arriba a formular unes identificacions d'aquesta mena, tan allunyades de les pautes de l'ortodoxia cristiana, és perquè se sent seduït per una passió intrínsecament literària, per una passió que té molt a veure amb l'estètica i la retòrica. Aquest posicionament de Petrarca serà, precisament, el que triomfarà i serà acceptat al segle XVI com a via adequada de la renovació de la cultura literària occidental; tanmateix, l'evidència palesa que, a la Corona d'Aragó, al segle XV, aquesta via no era vigent encara. El rebuig marquià de l'esteticisme formal, de la *bella eloqüença*, el situa al marge dels mecanismes de renovació cultural que ja s'havien posat en marxa a altres indrets europeus. Això, no obstant, no implica, necessàriament, una ignorància total dels ingredients literaris d'aquests mecanismes renovadors, tal i com demostra el fet que March tingués un cert coneixement d'alguns elements de la cultura clàssica i del propi Petrarca (Badia 1993b, 195-207). En qualsevol cas, el que cal tenir en compte és que, per damunt d'això, el nostre poeta innova des del respecte absolut als paràmetres morals i didascàlics més genuïns del món medieval.

Aquests procediments d'innovació literària, basats més en la reformulació de models i fonts tradicionals que no pas en la incorporació d'altres més decididament novedosos, no són privatius de March, sinó que, ben al contrari, els trobem atestats també en altres grans productes literaris catalans quatrecentistes de procedència valenciana com ara el *Tirant lo Blanch*, l'*Espill* de Jaume Roig, la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena i l'obra de Joan Roís de Corella. Vegem-ho esquemàticament.

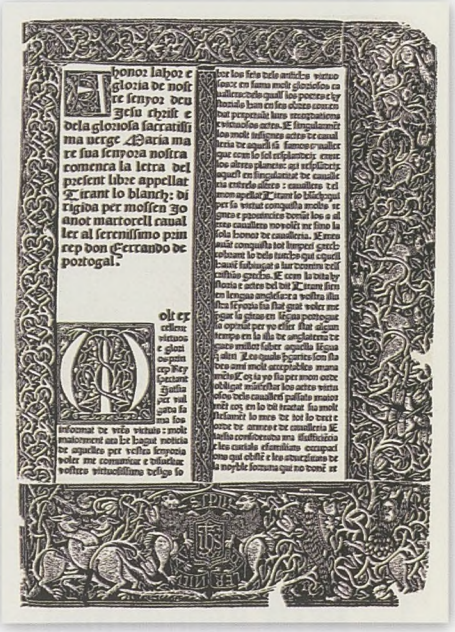

Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, València, Nicolau Spindeler, 1490.

En primer lloc, el *Tirant*, bastit sobre un arsenal de models i fonts predominantment catalans (Badia 1993c), es el resultat del desenvolupament amplificat de la petita narració *Guillem de Vàroic* (Bohigas 1947), que, alhora, parteix de l'adaptació del *roman* anglonormand *Gui de Warwick* (*Warwick* 1966 i 1971) i del *Llibre de l'orde de cavalleria* de lul·lià (Llull 1988). La tria d'aquestes fonts i la intertextualització que se'n fa, sobretot, als noranta-set primers capítols de la novel·la, ens posa en la pista d'una proposta ideològica absolutament arrelada en els principis més pregons de l'univers medieval, que es concreta en el *revival* del vell codi cavalleresc fixat per Llull dos segles abans (Hauf 1992; Martos 1995).

La trajectòria de Tirant, al llarg de la novel·la, confirma, *grosso modo*, que s'ha impregnat bé dels ideals d'aquest vell codi, la qual cosa li permet d'obtenir un seguit d'èxits militars que culmina amb l'alliberament de Constantinoble de l'amenaça turca, amb el seu nomenament com a césar de l'imperi grec i amb el seu matrimoni amb la princesa Carmesina. Però, com ja és sabut, un humaníssim "mal de costat" causa la mort de l'heroi tot just quan començava a collir els fruits del seu treball. Aquesta mort, malgrat que trenca les expectatives de final feliç, resulta oportuníssima per a reafermar els propòsits didascàlics ja anticipats en els noranta-set primers capítols de la novel·la: ara es Fortuna la que, com a mestra de virtut, a partir del final tràgic de l'heroi triomfant, ens ensenya a menysprear les glòries mundanals d'acord amb les pautes del *vanitas vanitatum*.

Però hi ha un inquietant segon temps del desenllaç que relativitza, si no es que els invalida, aquests plantejaments: les noces entre la vella emperadriu viuda i el jove arribista Hipòlit, esdevinguts ara, per una grotesca ironia del destí, hereus i titulars de l'im-

[4] Ja sabem que, dels versos de March, segons declara el mateix poeta, "l'orella d'om afalach no pot rebre" (LXXII, 36) i, a més a més, diu, estan escrits "sens algun art, exits d'om fora seny" (XXXIX, 6). Cite per March 1952-59.

peri. Aquesta solució narrativa matisa el missatge didàctic convencional inspirat per les fonts del nucli embrionari de la novel·la, tot produint un cert contrast entre el començament i l'acabament de l'obra. El missatge últim que, al capdavall, sembla desprendre's del *Tirant* és que l'esperit de la vella cavalleria –el del comte de Vàroic i el de Llull– és, en l'època de Martorell, poc més que una pura entelèquia, ja que els pocs virtuosos que encara el practiquen sucumbeixen finalment davant dels oportunistes sense escrúpols que triomfen mitjançant actuacions gens ni mica heroiques ni exemplars. Així doncs, la novel·la contrafà uns models de la cavalleria canònica per obtenir un resultat novedós el moll del qual és, paradoxalment, l'evocació nostàlgica implícita del vell ordre inexorablement perdut (Alemany 1994).

En segon lloc, l'*Espill* de Roig, sota l'estructura formal de noves rimades tetrasil·làbiques i un enfilall narratiu ficcionalment autobiogràfic, condensa tota la tòpica misògina de la tradició medieval (Cantavella 1992), barrejada ara amb elements propis de la literatura satiricoburlesca, amb la benintencionada finalitat, sembla, de prevenir el jove Baltasar Bou dels mals que es deriven del conreu de l'amor i de les dones. Què fa un metge del prestigi de Roig en escriure una obra com aquesta –única que li coneixem a més d'una breu composició mariana– tan allunyada, a primera vista, del seu quefer professional? Doncs, d'alguna manera, exercir també el seu ofici: no debades l'*Espill* es pot considerar com un tractadet divulgatiu novel·lat fàcilment relacionable amb la pràctica mèdica de la baixa edat mitjana. Ja ens hem referit reiteradament a l'èxit de la concepció de l'amor com una malaltia psicofísica, al segle XV, gràcies a la insistència dels propagadors populars del cristianisme i de les doctrines mèdiques. Doncs bé, avui sabem que en la biblioteca del metge Roig havien, pel cap baix, sis llibres amb algun capítol dedicat a l'anàlisi patològica de l'*amor hereos* (Carré 1993), que, sens dubte, palesen la seua afecció pel tema i ens ajuden a entendre que tingués la idea de concebre una obreta com l'*Espill* quan, cap al 1460, havia d'entretenir el lleure a Callosa d'En Sarrià, on s'havia instal·lat per preservar-se dels efectes de la pesta que llavors afectava València. De bell nou retrobem uns esquemes temàtics i formals substancialment tradicionals per bé que vehiculats ara a través d'unes eines innovadores gens menyspreables tals com, per una part, la imbricació del discurs moral amb la denúncia social (Rubio 1983) i la sàtira esperpèntica antifemenina, i, per altra, el recurs a un llenguatge col·loquial, desinhibit i, fins i tot, groller. Una i altra novetat posen en relació Roig amb la pràctica literària d'aquella "escola satírica valenciana" que encapçalen autors com Fenollar i Gassull (Carré 1994), si bé amb la gran diferència que l'autor de l'*Espill*, contràriament al que fan aquests, encara subordina aquestes innovacions a uns objectius netament didacticomorals.

Sor Isabel de Villena, *Vita Christi*, València, Llop de Roca, 1497.

Quant a la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena ja sabem que és una de les múltiples mostres homònimes que, sota els auspicis del franciscanisme, ompliren, amb èxit, una de les parcel·les més interessants de la literatura teològica i espiritual de la tardor de l'edat mitjana i, encara, d'anys després (Hauf 1990). D'acord amb els cànons del gènere, sor Isabel es proposa de propagar el mètode franciscà de meditació, basat en la commoció espiritual a partir de la contemplació imaginativa de les escenes de major potencial plàstic i dramàtic del cicle biogràfic de Jesús i de Maria. Però, la nostra escriptora, aprofita l'oportunitat per a emfasitzar-hi tota una sèrie d'elements dignificadors de la condició femenina pràcticament inèdits, la qual cosa ha motivat que una part de la crítica –especialment, i entre d'altres, Cantavella 1986– haja arribat a considerar sor Isabel –no sense excés (Alemany 1993)– com una molt precoç escriptora feminista. Això, unit a la pràctica d'un discurs literari on coexisteixen sense problemes la quotidianitat més trivial i el col·loquialisme lingüístic amb l'exposició dels misteris religiosos més intricats (Fuster 1968, 153-174), és el qua atorga originalitat a aquesta singularíssima novel·la teològica, sense que per això deixe de

ser, per damunt de tot, un instrument al servei de la meditació cristiana destinat especialment a les monges del convent valencià de la Trinitat del qual sor Isabel va ser abadessa.

I arribem a Joan Roís de Corella. El tema fonamental de l'obra profana –en té de religiosa– en vers i en prosa d'aquest autor, mestre en Teologia, és, de bell nou, l'amor tractat des d'un punt de vista moral. El que Corella ens subministra a través d'una part considerable del seu discurs literari són una sèrie de tragèdies humanes esdevingudes a causa del conreu de la passió amorosa. Així doncs, Corella coincideix amb March i amb Roig[5] en el rebuig de l'amor passió, però se separa radicalment d'aquests, fonamentalment, en els procediments literaris de què se serveix. Corella és, potser, l'únic autor quatrecentista en llengua catalana que palesa una clara vocació per les innovacions literàries promogudes des d'Itàlia i un interés evident per autors clàssics com Ovidi, Virgili o Sèneca, els quals reescriu i reinterpreta de forma molt personal. La matèria clàssica proporciona a l'autor un cúmul d'arguments a partir de la selecció dels aspectes més tràgics dels quals elabora els seus *exempla* retoricats contra l'*amor hereos* (Badia 1988, 1989 i 1993d). Per altra part, Corella inventa una via expressiva, basada en l'amplificació, en l'ampulositat i en el barroquisme estilístic, amb la qual assoleix la fita cabdal de la prosa catalana d'art que un segle abans havia inaugurat el barceloní Bernat Metge.

Usatges, de Jaume Marquines, miniatura potser feta per Bernat Martorell i Bernat Raurich (Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona).

Comptat i debatut, sembla evident que tant Ausiàs March com la resta de personalitats literàries valencianes del segle XV coincideixen a fer una literatura encara molt inspirada en codis de valors tradicionals i supeditada a unes finalitats didacticomorals d'arrel cristiana, per bé que substanciada a través de propostes estètiques farcides d'elements innovadors que varien segons els casos. En general, aquestes innovacions tenen més a veure en la reutilització personal d'unes fonts tradicionals que no pas en la impregnació dels models procedents de la renovació cultural impulsada des d'Itàlia; i, fins i tot, quan aquesta última existeix en alguna mesura, no deixa d'estar subordinada als objectius moralitzadors esmentats. Per últim, les innovacions assoleixen una fita remarcable en l'àmbit de la llengua literària i de l'estil, tal i com evidencien les formulacions expressives del mateix March, de Roig, de sor Isabel, dels poetes del cercle de Fenollar i, molt singularment, de Roís de Corella, per bé que cadascuna d'aquestes responga a tries personalíssimes no sempre relacionables entre si.

[5] En Roig, no obstant, el tema es concentra en el rebuig de la dona, cosa en la qual no coincideix Corella, que, no ho oblidem, compatibilitza les seues lliçons literàries sobre amors tràgics amb un text profeminista com és el *Triünfo de les dones* (Carré 1995; Martínez 1996a; Martínez 1996b).

Anónim, *Speculum Animae*, ms. de la Bibliothèque Nationale de París, *ca.* 1500.

Escut de Pere el Cerimoniós, segle XV (Museu de Belles Arts, València).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALEMANY, RAFAEL (1993), "Dels límits del feminisme de la *Vita Christi* e sor Isabel de Villena", en *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, ed. de Rafael Alemany, Antoni Ferrando i Lluís Meseguer, Barcelona-Alacant-València-Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitats d'Alacant, València i Jaume I, pàgs. 301-313.

—— (1994), "La mort de Tirant i el triomf d'Hipòlit o la crisi del món cavalleresc vista per un cavaller en crisi", en *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco. Atti del V Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Venezia, 24-27 marzo 1992)*, ed. de Carlos Romero i Rossend Arqués, Padova, Programma, pàgs. 13-26.

—— (1997²), *Guia bibliogràfica de la literatura catalana medieval*, Alacant, Secretariat de Publicacions de la Universitat d'Alacant (1a ed. 1995).

ARCHER, ROBERT (1965), *The Pervasive Image. The Role of Analogy in the Poetry of Ausiàs March*, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins.

—— (1996), *Aproximació a Ausiàs March*, Barcelona, Empúries.

BADIA, LOLA (1988), "*En les baixes antenes de la vulgar poesia*: Corella, els mites i l'amor", en Lola Badia, *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Barcelona, Quaderns Crema, pàgs. 145-181.

—— (1989), "Materiales para la interpretación de la obra de Joan Roís de Corella", *Revista de Filología Románica*, VI, pàgs. 97-109.

—— (1991), "Joan Fuster, intèrpret d'Ausiàs March", *Canelobre*, 22, pàgs. 81-90.

—— (1993a), "Literatura catalana i patronatge reial al segle XV: episodis d'un distanciament", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13, 2 (=*Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya: les Institucions Catalanes {segles XV-XVII}*), pàgs. 525-534.

—— (1993b), *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

—— (1993c), "El *Tirant* en la tardor medieval catalana", en *Actes del Symposion Tirant lo Blanc (Barcelona 1990)*, Barcelona, Quaderns Crema, pàgs. 35-99.

—— (1993d), "*Aucis amors*. Teoria i pràctica del desengany amorós en Joan Roís de Corella", en *Actas do IV Congresso da Associação Hispanica de Literatura Medieval (Lisboa 1991)*, III, Lisboa, Cosmos, pàgs. 275-282.

BERGER, PHILIP (1987), *Libro i lectura en la Valencia del Renacimiento*, 2 vols., València, Edicions Alfons el Magnànim.

BOHIGAS, PERE (1947), *Tractats de cavalleria*, Barcelona, Barcino, pàgs. 14-24 i 43-77.

Cancionero 1958 = *Cancionero General de Hernando del Castillo*, Madrid, Real Academia Española.

Cançoner 1911 = *Cançoner satíric valencià*, ed. de Ramon Miquel i Planas, Barcelona.

CANTAVELLA, ROSANNA (1986), "Isabel de Villena, la nostra Christine de Pisan", *Encontre*, 2, pàgs. 79-86.

—— (1992), *Els card i el llir: una lectura de l'«Espill» de Jaume Roig*, Barcelona, Quaderns Crema.

—— (1993), "Terapèutiques de l'*amor hereos* a la literatura catalana medieval", en *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, II, ed. de Rafael Alemany, Antoni Ferrando i Lluís B. Meseguer, Barcelona-Alacant-València-Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitats d'Alacant, València i Jaume I, pàgs. 191-207.

CARRÉ, ANTÒNIA (1993), "La biblioteca del metge Jaume Roig", *Anuari de Filologia: Llengua i Literatura Catalanes* (Universitat de Barcelona), XVI, secció C, 4, pàgs. 23-36.

—— (1994), "L'estil de Jaume Roig: les propostes ètica i estètica de l'*Espill*", en *Intel·lectuals i escriptors a la baixa edat mitjana*, ed. de Lola Badia i Albert Soler, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 185-220.

—— (1995), "L'*Espill* de Jaume Roig i el *Triünfo de les dones* de Joan Roís de Corella", *A sol post. Estudis de llengua i literatura*, 3, Alcoi, Marfil, pàgs. 91-94.

COCOZZELLA, PETER (1983), "Contrast, Conflict, Crisis: A Paradigm for an Aesthetics of Ausiàs March's poems", en *Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Toronto, 1982)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 169-186.

—— (1987), "Pere Torroella i Francesc Moner: aspectes del bilingüisme literari (catalano-castellà) a la segona meitat del segle XV", *Llengua & Literatura*, 2, pàgs. 155-173.

DI GIROLAMO, COSTANZO DI (1977), "Ausiàs March and the trobadour poetic code", en *Catalan Studies in Memory of Josephine de Boer*, Barcelona, Borràs, pàgs. 223-237.

FENOLLAR, BERNAT, *et al.* (1988), *Lo procés de les olives. Lo somni de Joan Joan*, ed. de Vicent Pitarch i Lluís Gimeno, estudi introductori de Salvador Jàfer, València, Tres i Quatre.

—— (en preparació), *Obra religiosa*, ed. de Marinela Garcia, Alacant, Universitat d'Alacant.

FERRANDO, ANTONI (1979-82), "Un precedent del bilingüisme literari valencià: la tertúlia d'Isabel Suaris a la València quatrecentista", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXVIII, pàgs. 105-131.

—— (1978), *Narcís Vinyoles i la seua obra*, València, Publicacions del Departament de Lingüística Valenciana de la Universitat de València.

—— (1983), *Els certàmens poètics valencians dels segle XIV al XIX*, València, Institució Alfons el Magnànim.

—— (1996), "El concepte d'escola valenciana aplicat als poetes valencians de l'època de Fenollar: consideracions sobre el seu bilingüisme", en *Essays in Honor of Josep M. Solà-Solé: Linguistic and Literary Relations of Catalan and Castilian*, ed. de Suzanne S. Hintz, New York, Peter Lang, pàgs. 199-217.

FERRERES, RAFAEL (1981), "La mètrica d'Ausiàs March", *Revista Valenciana de Filología*, VII, 4, pàgs. 313-349.

FUSTER, JOAN (1968), *Obres completes*, I, Barcelona, Edicions 62.

—— (1992), *L'aventura del llibre català*, Barcelona, Empúries.

GANGES GARRIGA, MONTSERRAT (1992), "Poetes bilingües (català-castellà) del segle XV", *Boletín de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 6, 1, pàgs. 57-232.

GARRIGA, CARLES (1991), "Caldesa i Carmesina: Roís de Corella plagiat en el *Tirant lo Blanc*", *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXIII (=*Miscel·lània Jordi Carbonell*, 2). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 17-27.

GASSULL, JAUME (1989), *Obra religiosa*, ed. de Rosanna Cantavella i Salvador Jàfer, València, Edicions Alfons el Magnànim.

GUIA I MARÍN, JOSEP (1996), *De Martorell a Corella. Descobrint l'autor del "Tirant lo Blanc"*, Catarroja-Barcelona, Afers.

HAUF, ALBERT G. (1990), *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 323-397 (1a ed., en castellà, 1987).

—— (1992), *Ramon Llull i el "Tirant"*, Palma de Mallorca, Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca.

—— (1993), "*Tirant lo Blanc*, algunes qüestions que planteja la connexió corelliana", en *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, II, ed. de Rafael Alemany, Antoni Ferrando i Lluís B. Meseguer, Barcelona-Alacant-València-Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitats d'Alacant, València i Jaume I, pàgs. 69-116.

LAPESA, RAFAEL (1948), "Ausias March, Petrarca y la poesia castellana del siglo XV", en Rafael Lapesa, *La trayectoria poética de Garcilaso*, Madrid, Revista de Occidente (2a ed. 1968).

LLOMPART, JOSEP MARIA (1959), "Ausiàs March i el prosaisme", *Ponent*, XI, pàgs. 12-25.

LLULL, RAMON (1988), *Llibre de l'ordre de cavalleria*, ed. d'Albert Soler, Barcelona Barcino.

[MARCH, AUSIÀS] (1539), *Las obras del famosíssimo philósofo y poeta Mosén Osias Marco {...}, traduzidas por don Baltasar de Romaní {...}. Dirigidas al excelentíssimo señor duque de Calabria*, València, Juan Navarro (ed. facsímil, 2 vols., a cura de Vicent J. Escartí: València, Bancaixa, 1997).

—— (1952-59), *Poesies*, 5 vols., ed. de Pere Bohigas, Barcelona, Barcino.

[——] (1995[2]), *Les obres d'Auzias March*, 2 vols., facsímil de l'edició crítica d'Amadeu Pagès (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1912), València, Generalitat Valenciana: Consell Valencià de Cultura (1a ed. 1991).

MARTÍNEZ, TOMÀS (1996a), "Literatura i teologia en una proposta feminista: el *Triümfo de les dones*, de Joan Roís de Corella (1462)", *Annali di Ca'Foscari. Rivista della Facoltà de Lingue e Letterature Stranieri dell'Università Ca'Foscari di Venezia*, XXXV, 1-2, pàgs. 225-236.

—— (1996b), "Per a una interpretació del *Triümfo de les dones*, de Roís de Corella: claus ecdòtiques i literàries", en *Estudis de llengua i literatura catalanes* (=*Miscel·lània Germà Colón*, 6), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 37-69.

——, i Isabel Micó (1989-90), "Realitat i ficció al *Cançoner satíric valencià*", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLII, pàgs. 227-275.

——, i —— (1992), "Lectura del *Cançoner satíric valencià*", en *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXV (=*Miscel·lània Jordi Carbonell*, 4), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 5-25.

MARTORELL, JOANOT, (I MARTÍ JOAN DE GALBA?) (1992[2]), *Tirant lo Blanch*, 2 vols., ed. d'Albert G. Hauf i Vicent Josep Escartí, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (1a ed. 1990).

MARTOS, JOSEP LLUÍS (1995), "La doctrina cavalleresca lul·liana en l'obra de Joanot Martorell: l'episodi de l'ermità", en *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXX (=*Miscel·lània Germà Colón*, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 37-46.

MIRALLES, CARLES (1977-78), "Raons de Mirra en boca d'Esperança. (Sobre un altre plagi de Roís de Corella en el *Tirant lo Blanc*)", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXVII, pàgs. 141-147 (reed. en Carles Miralles, *Eulàlia, estudis i notes de literatura catalana*, Barcelona, Edicions del Mall, 1986, pàgs. 51-62).

—— (1991), "Raons de Mirra en boca de Carmesina. (Encara un altre plagi de Roís de Corella en el *Tirant lo Blanc*)", en *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XXIII (=*Miscel·lània Jordi Carbonell*, 2), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 5-16.

Poesia eròtica 1982 = *Poesia eròtica i burlesca dels segles XIV i XV*, I, ed. de Vicent Pitarch i Lluís Gimeno, València, Tres i Quatre.

REGLÀ I CAMPISTOL JOAN (1975[3]), *Aproximació a la història del País Valencià*, València, Editorial Eliseu Climent.

ROIG, JAUME (1929-30), *Spill o Llibre de consells*, 3 vols., ed. de Ramon Miquel i Planas, Barcelona.

—— (1981), *Espill o Llibre de les dones*, Barcelona, Edicions 62-La Caixa.

[ROÍS DE CORELLA, JOAN] (1913), *Obres de Joan Roís de Corella*, edició de Ramon Miquel i Planas, Barcelona.

—— (1983[2]), *Obra profana*, a cura de Jordi Carbonell, València, Tres i Quatre (1a ed. 1973).

RUBIO VELA, AGUSTÍ (1983), "Autobiografia i ficció en l'*Espill* de Jaume Roig. A propòsit de l'episodi de l'hospital", *L'Espill*, 17-18, pàgs. 127-148.

SANCHIS GUARNER, MANUEL (1959-62), "La lengua de Ausiàs March", *Revista Valenciana de Filología*, VI, pàgs. 85-99.

VILLENA, ISABEL DE (1916), *Vita Christi*, 3 vols., ed. de Ramon Miquel i Planas, Barcelona, 1916.

—— (1995), *Vita Christi: antologia*, ed. d'Albert G. Hauf, Barcelona, Edicions 62-La Caixa.

Warwick (1966) = *The Romance of Guy de Warwick*, ed. de Julius Zupitza, Londres, Oxford University Press.

—— (1971) = *Le rommant de Guy de Warwick et de Herolt d'Ardenne*, ed. de D. J. Conlon, Chapel Hill, University of North Carolina.

ZIMMERMANN, MARIE-CLAIRE (1980), "Matàfora i destrucció del món en Ausiàs March", en *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1-6 d'octubre de 1979)*, a cura de Jordi Bruguera i de Josep Massot, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 123-150.

—— (1984), *La solitude d'Ausiàs March. Recherches sur la naissance et le devenir d'un style dans la poesie ibérique*, 2 vols., París.

—— (1991), "La comparaison et la substantification dans l'oeuvre d'Ausiàs March: recherches sur les nouvelles fonctions poétiques de l'image", en *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, IV, Barcelona, Quaderns Crema, pàgs. 119-150.

Escut de València, cantonera de la Llotja, veritable joia del gòtic civil (1483-1498, de Pere Compte i Joan Iborra)